

Irini Salverda en Rosalie van Dam

Burgers en Natuur

*Een inspirerend burgerinitiatief vanuit heemtuin De Heimanshof
in de Haarlemmermeer*

Burgers en Natuur

Een inspirerend burgerinitiatief vanuit heemtuin De Heimanshof

in de Haarlemmermeer

Irini Salverda en Rosalie van Dam

Burgerbetrokkenheid bij natuur en landschap

Het ministerie van LNV verleent in het kader van de Agenda Landschap concrete ondersteuning aan vijf burgerinitiatieven. De activiteiten die de beheerder van de Heimanshof - naast zijn officiële taken - onderneemt om bewoners in de Haarlemmermeer actief te betrekken bij de natuur in deze gemeente, is één van die vijf burgerinitiatieven. Het ministerie ondersteunt zijn activiteiten onder andere door middel van onderzoek door Alterra/Wageningen UR, waarvan deze brochure het resultaat is.

In deze brochure worden doel, aanpak, stappenplan, activiteiten, groepen vrijwilligers, samenwerking met andere partijen en resultaten van het burgerinitiatief vanuit De Heimanshof beschreven. Hierop wordt - in de gekleurde kaders - gereflecteerd met bestaande kennis vanuit de theorie en praktijk.

De Heimanshof

De Heimanshof is een heemtuin van 1,7 ha in Hoofddorp, die 35 jaar bestaat in 2010. De tuin bestaat uit 150 landschapjes met planten en bijbehorende fauna uit heel Nederland. Het is een natuurinstructietuin waar per jaar 5.000 tot 8.000 basisschoolleerlingen natuuronderwijs krijgen, dat sinds 2009 door het Natuur en Milieucentrum Haarlemmermeer (NMCH) wordt uitgevoerd. Daarnaast bezoeken 3.000 tot 8.000 volwassenen de tuin. De tuin zelf wordt sinds 1985 door een vrijwilligersorganisatie - de vereniging Vrienden van De Heimanshof - ingericht en beheerd, onder leiding van een part time beheerder. Deze vrijwilligersorganisatie heeft momenteel 900 leden waarvan 50 tot 80 in de tuin of de organisatie actief zijn. Naast de inrichting en het beheer van de tuin wil de vereniging het belang van ecologie en natuur in bredere zin onder de aandacht te brengen. Dat gebeurt van oudsher in de vorm van cursussen en lezingen. Vanaf 2004 zijn deze activiteiten uitgebreid tot een gestructureerd programma.

Colofon

Tekst en realisatie Irini Salverda en Rosalie van Dam (Alterra/Wageningen UR)

Met medewerking van Harry Weijer van LNV Directie Regionale Zaken West

Fotografie Jos van Rooijen (omslag), Theo Terwiel (ijsvogel en ringslang), Arno Vaes (ADO Gekantelde percelen) en andere vrijwilligers van De Heimanshof

Vormgeving Studio DS (Nijmegen)

Drukwerk Drukkerij Damen (Werkendam)

Deze brochure is gefinancierd door het Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) in het kader van het actieprogramma 'Burgerbetrokkenheid en Landschap' van de Agenda Landschap. Dit actieprogramma is bedoeld om vijf burgerinitiatieven concreet te ondersteunen.

Foto omslag Natuur binnen de dynamische bebouwde kom is karakteristiek voor de Haarlemmermeer.

Mensen betrekken bij hun groene leefomgeving

Naar een duurzame samenleving

Het hoofddoel van het burgerinitiatief vanuit De Heimanshof, waarvan beheerder Franke van der Laan de drijvende kracht is, is een meer duurzame samenleving. Hieraan wil hij bijdragen door gedragsverandering bij mensen te bewerkstelligen. Om de motivatie op te brengen om duurzaam gedrag te vertonen, is volgens hem meer kennis over en betrokkenheid bij de natuur in de directe leefomgeving nodig. Daarom zet hij in op bewustwording en actieve betrokkenheid van mensen, met als uiteindelijk doel om meer duurzaam gedrag in de samenleving te bereiken. Hiervoor heeft hij in de loop der tijd een aanpak en een 5-stappenplan ontwikkeld.

Ervaringen in Ouderkerk a/d Amstel

Meer dan 35 jaar geleden is de aanpak van Franke van der Laan ontstaan tijdens milieufacties in Ouderkerk a/d Amstel. Onder meer de oud papier acties en de rommelmarkt waren zeer succesvol en zijn dat nu nog steeds. Tegenwoordig heeft hij een vergelijkbare aanpak in de gemeente Haarlemmermeer, alleen met een andere focus en op een grotere schaal.

Het Ouderkerkse model

Begin jaren zeventig heeft Franke van der Laan met twee anderen de organisatie van het recyclen van oud papier in Ouderkerk a/d Amstel op zich genomen. Ze wilden een milieufactie op poten zetten die dichtbij het dagelijks leven stond. Hoe groter de actie, des te enthousiaster de mensen, was de gedachte. Elke maand werd het papier bij de mensen opgehaald. Jeugd

Reflectie

In veel burgerinitiatieven, zo ook dat van De Heimanshof, zijn persoonlijke idealen en belangen gekoppeld aan een publieke zaak. Giddens (1991) spreekt in dit kader over 'life politics' (levenspolitiek). Levenspolitiek houdt de koppeling in van politieke en maatschappelijke doelen aan persoonlijke keuzes, drijfveren en bijbehorende leefstijlen van burgers. Burgerinitiatieven streven een ideaal na (Van Dam, During en Salverda, 2010), dat vaak gebaseerd is op bezieling, passie, jeugdherinneringen, etc. Behalve dat burgerinitiatieven dus sterk drijven op persoonlijke idealen en keuzes zijn maatschappelijke doelen, zoals duurzaamheid en sociale cohesie, verankerd in de doelstelling van een burgerinitiatief. Dit zie je terug bij het initiatief vanuit De Heimanshof.

Onderstaande aspecten van de aanpak van het initiatief vanuit De Heimanshof blijken met name mensen te enthousiasmeren:

- Handelingsperspectief bieden; concrete acties aanbieden, mensen dingen laten doen die dichtbij hen liggen;
- Meedoen is belangrijker dan (directe) ecologische resultaten;
- Positieve insteek, nadruk leggen op wat wél kan en lukt;
- Zelf veel enthousiasme, passie, inzet en energie er in steken; goed voorbeeld doet goed volgen;
- Veel aandacht voor communicatie en terugkoppeling van ideeën, principes en resultaten;
- Sturen én loslaten; dus wel richting en mogelijkheden geven, maar de uiteindelijke uitvoering bij de vrijwilligers zelf laten (en vertrouwen dat dat goed komt);
- Sociaal leren in groepsproces de ruimte geven;
- Stabiliteit en betrouwbaarheid laten zien door regelmaat en structuur te bieden.

Als gevolg van deze aspecten lukt het dus om vele vrijwilligers op de been te krijgen en om uiteindelijk ook veel resultaat te behalen.

Lees verder op pagina 8

werd gevraagd om langs de deuren te gaan en iedereen die een tractor of vrachtwagen had werd gevraagd om te rijden. De burgemeester sprak het bandje in dat uit de luidspreker schalde. Iedereen kreeg de kans om langs de deuren te gaan, ook bijvoorbeeld voetbalverenigingen. Het ging niet zozeer om het geld of het papier, het ging erom dat mensen meededen. Met de eerste actie werd 6 ton papier opgehaald. Na 8 jaar ervaring hadden de initiatiefnemers structureel 35 ton per maand, terwijl anderen ook nog papier ophaalden. Toen na twee jaar het ophalen en recyclen van papier op orde was, hadden ze weer lucht voor een nieuwe activiteit en hebben ze een jaarlijkse rommelmarkt georganiseerd. Ondanks dat de initiatiefnemer in 1980 uit Ouderkerk is weggegaan, loopt deze actie nu nog steeds! Elke vrijdag na Hemelvaartdag wordt alles wat mensen kwijt willen opgehaald en de zaterdag daarna verkocht.

‘Het gaat om het meedoen, om de betrokkenheid en dus de helft van het budget ging naar paginagrote advertenties enzo. De rommelmarkt werd betaald vanuit het papier en de hele opbrengst gaat naar maatschappelijke doelen. De dorps-gemeenschap mag zelf ideeën opperen waar het geld aan besteed kan worden. Het kan gaan om het restaureren van mooie bomen, een Derde Wereld project, of uniformen voor de muziekvereniging, het maakt niet uit. Deze ideeën komen in de krant en iedereen mag stemmen naar welk doel het geld moet gaan. Tot op de huidige dag zijn deze acties een onderdeel van de eigen identiteit van een dorp.’

‘We bouwden de bereidheid om telkens een stap verder te gaan elk jaar op. In 1973: start papier actie, in 1974: start rommelmarkt, in 1975: start eigen glascontainers, in 1977: start knotploeg voor achterstallig onderhoud, in 1978: start boomaanplant activiteiten en in 1979: start landbouwplastic acties. Met dit groeimodel wilde ik bereiken dat iedereen zijn steentje kon bijdragen aan een groter geheel. En hoe meer je meewerkt, hoe meer je merkt dat je aan iets positiefs meedoet en dat je daarmee het fundament legt voor de volgende stap. Dat is het model!’

De aanpak bestaat allereerst uit het bieden van mogelijkheden voor duurzaam gedrag die dicht bij het dagelijkse leven van mensen staan. Na het bieden van dit zogenaamde *handelingsper-*

spectief wordt er *lichte (sociale) druk* uitgeoefend om mensen te stimuleren die mogelijkheden voor duurzaam gedrag ook daadwerkelijk op te pakken.

Voorbeelden van lichte sociale druk uit het Ouderkerkse model zijn: de eerste twee jaar bij elk huis aanbellen voor het ophalen van het oud papier en de burgemeester het bandje in laten spreken dat uit de luidspreker op de bakfiets schalde. Daarnaast werden de bewoners met een ‘campagne’ via de lokale media verzocht om elk snippertje papier te bewaren en in te leveren. In deze campagne werden alle ideeën en principes van de initiatiefnemers, de behaalde resultaten en dankbetuigingen met paginagrote advertenties benadrukt en herhaald. *Effectieve communicatie met indringende terugkoppeling* naar de betrokkenen is dus ook een belangrijk onderdeel van de aanpak. Hiermee wordt het ‘the talk of the town’ en raken steeds meer mensen ervan overtuigd dat samen iets bereikt kan worden voor een duurzame samenleving. Dit is een proces dat op de lange termijn speelt (10 tot 40 jaar) en waarbij steeds een volgend duurzaamheidsonderwerp aangepakt kan worden. Op die manier ontstaat er een *‘groeimodel’*.

5-Stappenplan in de Haarlemmermeer

De activiteiten van het initiatief vanuit De Heimanshof zijn gericht op het passief maar vooral actief betrekken van mensen bij de natuur in de Haarlemmermeer. De activiteiten bouwen op elkaar voort, versterken elkaar en gaan telkens een stapje verder in het aanspreken van betrokkenheid. Dit wordt duidelijk aan de hand van het volgende 5-stappenplan dat ook het Haarlemmermeerse model zou kunnen worden genoemd:

1. Met de heemtuint wordt *een voorbeeld gegeven hoe mooi en gevarieerd openbaar groen in de Haarlemmermeer ingericht kan worden*. De tuin is een toegankelijke kennismaking met natuur. Er zijn rondleidingen en lezingen en er worden bijna dagelijks natuurlessen en schooltuinprogramma’s gegeven door het Natuur en Milieucentrum Haarlemmermeer aan de 75 basisscholen in de gemeente.

De Social Learning Theory gaat ervan uit dat een persoon door het aanschouwen van de consequenties of de opbrengsten van modelgedrag gemotiveerd kan worden tot het vertonen van soortgelijk gedrag (Rotter 1945; Bandura 1962/1977). Dus als mensen zien dat er positieve, gewenste uitkomsten zijn in geobserveerd gedrag, dan gaan zij er eerder toe over het gedrag zelf over te nemen. Sociaal leren ontstaat door vier hoofdfases van ‘imitatie’:

- nauw en intensief contact;
- imitatie van mensen met status;
- begrip van concepten;
- overnemen van rolmodelgedrag.

Je ziet dit patroon duidelijk terug in de aanpak en het groeimodel van het burgerinitiatief vanuit De Heimanshof.

Uit eerder onderzoek naar burgerinitiatieven (Van Dam, Salverda en During, 2010) blijkt dat de persoonlijke capaciteiten, vaardigheden en karaktereigenschappen van initiatiefnemers maatgevend zijn voor het succes van een burgerinitiatief. Het enthousiasme, de overtuiging en enorme inzet en gedrevenheid van Franke van der Laan werken zeer inspirerend voor grote groepen vrijwilligers. Evenals zijn vermogen om vrijwilligers de ruimte te laten (om normen, kaders en verwachtingen los te laten) en het vertrouwen te geven dat het goed komt.

Burgerinitiatieven hanteren vaak een combinatie van strategieën om hun doel te bereiken (Van Dam, Salverda en During, 2010) en dit is ook zichtbaar bij het 5-stappenplan van het initiatief vanuit De Heimanshof. Mensen kunnen bijvoorbeeld op gemakkelijke wijze kennismaken met natuur via de heemtuin maar ook via de educatieve wandelpaden. Ook wordt ingezet op inspiratie en bewustwording, onder andere door de column in de krant. Maar het initiatief gaat nog een stapje verder door mensen op allerlei manieren actief te betrekken. Alle 'meedoe-activiteiten' zijn hierop gericht. Daarbij vervullen de beheerder en de vele actieve vrijwilligers rondom De Heimanshof een belangrijke voorbeeldfunctie voor anderen.

2. Om de bekendheid met en algemene waardering voor de natuur in de Haarlemmermeer te bevorderen, schrijft Franke van der Laan sinds 2004 een wekelijkse column in de lokale krant over bijzondere flora en fauna in de Haarlemmermeer. Het doel is om meer bekendheid, inzicht, waardering en betrokkenheid te genereren voor de lokale natuur en voor (de doelen van) de heemtuin. Verder is het de bedoeling om lezers te prikkelen om zelf natuurwaarnemingen te doen en door te geven.
3. Door het aanleggen van educatieve wandelpaden in het Haarlemmermeerse Bos zoals het Insectenpad, het Bomenpad, het Natuurpad, de Orchideeënroute en het Laarzenpad, probeert het burgerinitiatief interessante *ecologische en cultuurhistorische thema's en locaties toegankelijker te maken*. Het doel is om op den duur 20-40 routes uit te zetten.
4. Om kinderen en jongeren actief bij natuur te betrekken heeft De Heimanshof de Jeugd natuurclub opgericht met een wekelijks groentetuinproject en een maandelijks activiteitenprogramma (zie pagina 14). Er is ook een programma voor jongeren met diverse activiteiten in natuurbeheer - o.a. maatschappelijke stages - en er worden natuurspeelplaatsen aangelegd.
5. Het burgerinitiatief *nodigt mensen uit om actief mee te doen in natuurontwikkeling en -beheer*. Deze meest vergaande activiteit om mensen in beweging te krijgen, is gegroeid uit de landelijke natuurwerkdagen. In deze projecten worden groepen, individuen, bedrijven, scholieren, etc. actief betrokken bij het inrichten en beheren van natuur in de Haarlemmermeer. De bedoeling is dat hierdoor een gevoelsmatige band met en fascinatie voor de natuur wordt bereikt. De hoeveelheid werk die verzet wordt, is daaraan ondergeschikt. Gaandeweg is het ambitieuze plan gegroeid om een Gemeentelijke Ecologische Hoofdstructuur te realiseren en om jaarlijks het aantal deelnemers en de aan te pakken oppervlakte te verdubbelen.

Het groeimodel in de aanpak heeft betrekking op meerdere aspecten.

Eén van de aspecten richt zich op de ontwikkeling van het individu, dat steeds meer betrokken raakt bij de natuur en daardoor de motivatie kan opbrengen om duurzamer gedrag te gaan vertonen.

Een ander aspect betreft de omvang: het idee is om steeds meer mensen te betrekken en steeds meer activiteiten te ontplooiën die zich richten op een steeds groter gebied.

Tot slot voorziet het groeimodel in een ontwikkeling naar meerdere domeinen: naast ecologische betrokkenheid wordt uiteindelijk ook sociale en maatschappelijke betrokkenheid in de Haarlemmermeer gerealiseerd.

Actieve inzet voor een plek leidt er toe dat mensen zich er meer mee verbonden voelen en ook een gevoel van trots gaan ervaren. Een plek kan verder gezien worden als een deel van iemands identiteit, omdat er sterke ban-

GROEI-MODEL

AANPAK
Handelingsperspectief
Lichte sociale druk
Effectieve communicatie

METHODE
Vijf Stappenplan

Kennismaking, Inspiratie en Bewustwording

1. De Heimanshof als voorbeeld en kennismaking met natuur

2. Column lokale krant over natuur in Haarlemmermeer voor bekendheid, inzicht en waardering natuur

Meedoen, Betrokkenheid en Motivatie

3. Natuur Haarlemmermeer bereikbaar en toegankelijk maken door meerdere educatieve wandelpaden

4. Jeugd en jongeren actief betrekken door specifieke programma's en activiteiten

5. Mensen actief mee laten doen met natuurontwikkeling en -beheer

Tussendoel: Mensen op grote schaal

activeren bij natuur in directe leefomgeving

Hoofddoel: Gedragsverandering

voor duurzame samenleving

den worden gecreëerd tussen personen en plekken (Williams, et al., 1992; Manzo, 2005, Hunziker et al., 2007; Prohansky et al., 1983). Verder leidt gezamenlijke inzet voor een plek tot onderlinge verbondenheid en dit bevordert de sociale cohesie (Vreke et al, 2010).

De aanpak van het initiatief die voor een groot deel gericht is op gezamenlijke activiteiten op een bepaalde plek, is dus een goede aanpak vanwege de concreetheid van deze plek, maar juist ook vanwege die relatie tussen plekken en identiteit van mensen en vanwege het onderlinge sociale leerproces dat plaatsvindt. Hierdoor wordt het doel van gedragsverandering plausibel.

Met het groeiende saamhorigheidsgevoel in de steeds groter wordende groep vrijwilligers wordt met kleine stapjes bereikt dat mensen steeds meer vertrouwen krijgen in het zetten van grotere stappen voor een duurzame samenleving (sneeuwbalstrategie).

Schooltuinen van deelnemers van de Jeugdnatuurclub

Duizend bloemen bloeien

Een keur aan vrijwilligers

De meedoe-activiteiten (stap 4 en 5) die het burgerinitiatief vanuit De Heimanshof organiseert, hebben als doel om zoveel mogelijk verschillende groepen mensen actief te betrekken bij hun groene leefomgeving. Naast groepen die relatief gemakkelijk te betrekken zijn, is er ook uitdrukkelijk aandacht voor doelgroepen die moeilijker zijn te bereiken. Bijvoorbeeld de jeugd of mensen die problemen hebben in de samenleving. Voorbeelden van (groepen) vrijwilligers die actief meewerken zijn:

- Kinderen en ouders in de Jeugdnatuurclub
- Klassen van basisscholen en voortgezetonderwijs
- Scholieren van alle middelbare scholen in de gemeente
- Deelnemers van Jobhouse of het Haarlemmermeers Leerwerkbedrijf
- Groepen via de Geestelijke Gezondheidszorg, zoals de Acute Dag Opvang van de GGZ inGeest (zie pagina 14), Roads Groene Vingers, sociale timmerwerkplaatsen, zorgboerderijen, e.d.
- Mensen via individuele re-integratietrajecten van de Reclassering
- Mensen via de verslavingszorg van Brijder Stichting
- Bedrijven (zoals RWE, RICOH, OMRON en Intel) met een programma voor Maatschappelijke Verantwoord Ondernemen of vanwege teambuilding
- Rotaries en Lion's clubs
- Vrijwilligers van de Nationale Natuurwerkdag in samenwerking met Landschap Noord-Holland
- Vrijwilligers via welzijnsstichting MeerWaarde
- Bewoners die zich zelf inschrijven voor de natuuractiviteiten.

Maatschappelijke betrokkenheid wordt vaak geassocieerd met lidmaatschap van politieke partijen, kerkgemeenschappen en vrijwilligersorganisaties. Steyaert et al (2005) geven echter aan dat die traditionele verschijningsvormen van burgerschap onder druk staan. In ruil voor de verdwijnende vormen ontstaan nieuwe verschijningsvormen van burgerschap: er is bijvoorbeeld sprake van modernisering van informele zorg, van politieke participatie en van andere aspecten van burgerschap. We mogen dan geen lid van een politieke partij meer zijn, we zullen wel veel sneller met een wethouder chatten om ons ongenoegen of instemming te uiten. Ook Dekker en Hooghe (2003) beargumenteren dat deelname aan formele en hiërarchisch georganiseerde participatiekanalen daalt, maar dat dit verlies wordt gecompenseerd door een toename van informele participatie. Zij spreken over een zogenaamde informalisering van participatie. In deze tendens ontstaan ook steeds meer burgerinitiatieven, op het vlak van scholing, zorg, maar ook op het vlak van milieu, duurzaamheid en natuur, zoals het burgerinitiatief De Heimanshof. Ook verklaart het dat grote groepen mensen graag aanhaken bij een dergelijk informeel burgerinitiatief als De Heimanshof en dat het informele vrijwilligerswerk voor natuurontwikkeling en natuurbeheer aantrekkelijk wordt gevonden.

Jeugdnatuurclub

Volgens de initiatiefnemers hebben de meeste kinderen op jonge leeftijd veel met de natuur op, zoals dat tijdens de Natuur en Milieueducatie activiteiten dagelijks in De Heimanshof te zien is. Maar op tienerleeftijd blijkt er zoveel aandacht door computer, tv en andere zaken opgeëist te worden, dat deze belangstelling bij bijna alle kinderen 'verdort'. Daarom is in 2007 de Jeugdnatuurclub opgericht om ouders, die deze belangstelling bij hun kinderen herkennen en die levend willen houden, te helpen met een interessant programma. Naar aanleiding van een paginagrote oproep in de Hoofddorpse Courant hebben 25 ouders en kinderen zich opgegeven voor het maandelijkse natuurprogramma. Later hebben nog vele andere belangstellende kinderen zich gemeld. Van deze kinderen doen er elke tweede zaterdag van de maand een 20 à 30-tal mee met natuuractiviteiten en evenveel aan het wekelijkse groentetuinprogramma. Hoewel het programma bedoeld is voor de kinderen, is het nadrukkelijk ook het idee dat ouders of grootouders meedoen aan de activiteiten. Dat is belangrijk om de kinderen te assisteren, maar zeker ook voor de gemeenschappelijke ervaring. De Jeugdnatuurclub is bedoeld als een alternatief model voor Natuur- en Milieueducatie. Waarbij niet alleen cognitieve kennis wordt aangeleverd, maar waar kinderen door veel zelf te doen directer worden aangesproken en er een grote kans bestaat dat het hele gezin duurzaam gedrag internaliseert.

Acute Dagopvang

Sinds 2009 werken 20 tot 30 vaste vrijwilligers in De Heimanshof begeleid door GGZ inGeest in het kader van Acute Dagopvang. Ze werken wekelijks een ochtend in de tuin en soms ook voor projecten buiten de tuin. De nadruk ligt op meedoen en niet op prestatie; mensen doen wat op dat moment binnen hun bereik ligt. Volgens GGZ begeleidster Nathalie Heidegger is het voor de deelnemers een groot plezier om in de tuin te werken. Het enthousiasme van Franke van der Laan werkt hierbij zeer inspirerend. Het werk in de tuin is een goede manier om meer structuur en sociaal contact te krijgen. Bovendien stimuleert het de levenslust en de fysieke kracht. De samenwerking bevalt wederzijds zo goed dat het aantal werkdagen (van cliëntengroepen en begeleiders) wordt uitgebreid en dat een samenwerkingsovereenkomst met de GGZ en andere betrokken partijen wordt uitgewerkt.

Natuurontwikkeling

Sinds 2004 organiseert het burgerinitiatief vanuit De Heimanshof natuurontwikkelingsactiviteiten in het kader van de nationale natuurwerkdagen. In het begin was dat met de vaste vrijwilligersgroep en plantjes uit de heemtuin, maar elk jaar werd het programma, het gebied en het aantal vrijwilligers uitgebreid. In 2008 is bijvoorbeeld met 380 vrijwilligersmandagen 2,5 ha ecologisch groen aangelegd in de wijken IJtochtzone van Overbos en Floriande. Gestimuleerd door de grote belangstelling zijn in 2009/2010 vier projecten uitgevoerd van in totaal 13,5 ha voor 1.500 vrijwilligersmandagen. Deze projecten bestonden vooral uit het planten van bollen en het zaaien van akkerkruiden en bloemenweides. Ook werd in 10 ha van het Groene Carré dat om Schiphol heen ligt, onder andere een wandelpad en een amfibieënpool aangelegd (zie hieronder). Vrijwilligers waren van 1 september 2009 tot eind maart 2010 hiermee bezig. Twee tot drie maal per week was er voor groepen van 5 tot 20 personen begeleiding om de handen uit de mouwen te steken in deze projecten.

Groene Carré (in de volksmond de Gekantelde percelen)

In samenwerking met Recreatieschap Spaarnwoude, Stichting Mainport en Groen en de polderecoloog van de gemeente en met aanvullende financiering van het WMO Innovatiefonds, is 10 ha van het Groene Carré ecologisch en recreatief verbeterd met inzet van vele vrijwilligers. Dit hield in:

- Op 1,75 ha zijn bloemen uitgezaaid en ingeharkt met akkerkruiden en weidekruiden uit De Heimanshof.
- Door deze bloemenweides is een schelpenpad van 600 m aangelegd (90 m³ schelpen).
- Langs dit wandelpad is een strook met narcissen en krokussen geplant (72.000 bollen).
- In een verlaagd gedeelte is een amfibieënpool aangelegd, met daaromheen een orchideeënweide.
- Verder is een aantal ecologische oevers met rijk bloeiende moerasbloemen aangelegd en staat er een vlinder-, vogel- en smikkelbos met veel bloeiende, besdragende en fruitdragende bomen en struiken in de planning.

De voorbereidende grondwerkzaamheden zijn door een aannemer uitgevoerd en in een aantal weken in oktober en november 2009 is er door ongeveer 150 vrijwilligers gewerkt aan het inzaaien van de bloemen, het rijden van de schelpen en het weghalen van honderden boompjes zodat de graafmachines de amfibieënpool konden uitgraven. Voor het vervolgbeheer van dit terrein is een beheersplan met het recreatieschap gemaakt.

Het idee is dat alle gerealiseerde natuurontwikkelingsprojecten samen uiteindelijk een Gemeentelijke Ecologische Hoofdstructuur vormen. Mensen kunnen zich sinds 2009 het hele jaar inschrijven voor activiteiten. In principe wordt er van september tot en met maart aan nieuwe projecten gewerkt.

Natuurbeheer

De hectares natuur die de afgelopen jaren zijn aangelegd, worden tussen april en september door vrijwilligers onderhouden. Twee voorbeelden van onderhoudsprojecten worden hieronder beschreven.

Fruittuinen

Op 24 september 2009 werd de aftrap voor de jaarlijkse werkzaamheden in de Fruittuinen gegeven door een groep van bijna 25 mensen. Het doel van de dag was om de kruiden- en orchideeënweide te ontdoen van riet. De mensen van Jobhouse bedienden de maaimachine en een enthousiaste ploeg vrijwilligers van RWE uit Hoofddorp had zich ingeschreven om alles uit te harken en af te voeren. In totaal werd er in een uur of zes 50 m³ hooi verzameld en afgevoerd. Zij kregen hulp van een aantal vrijwilligers van De Heimanshof, de ADO groep van het Spaarneziekenhuis en natuurlijk van de bewoners van de Fruittuinen zelf.

Groene Weelde

In samenwerking met de beheerder van het recreatieschap Spaarnwoude hebben vrijwilligers van Intel een orchideeënweide met 10000 moeraswespenorchissen in het Groene Carré herstelt die met boomopslag dicht dreigde te groeien. Dit was de achtste keer dat een groep van 5 tot 10 Intel

Met de grootschalige inzet van vrijwilligers worden meer dan alleen ecologische resultaten behaald. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat (gezamenlijk werken in) groen positieve effecten heeft op het welzijn van mensen. Gezamenlijke inrichting en beheer van groen door bewoners heeft bijvoorbeeld positief effect op de sociale cohesie in een buurt (Vreke et al, 2010). Vrijwilligerswerk in groen kan bijdragen aan re-integratie van mensen in de samenleving (Van den Bosch, 2010). En als mensen passief of actief met natuur in contact komen, heeft dat positieve effecten op verschillende aspecten van gezondheid en welzijn. Voorbeelden hiervan zijn het positieve effect op het herstel van stress en aandachtsmoeheid, op persoonlijke ontwikkeling en zingeving bij volwassenen en op de cognitieve, sociaal-emotionele en motorische ontwikkeling van kinderen (Gezondheidsraad & RMNO, 2004; Vreke et al. 2006). Ook volgens Van den Berg en De Hek (2009) toont onderzoek aan dat deelname aan natuurbelevingsprogramma's een positieve invloed heeft op het emotioneel welzijn van kinderen. Van den Berg en De Hek halen onder meer Amerikaans onderzoek aan naar de gezondheidsbaten van wilderniservaringen waaruit blijkt dat de effecten na verloop van tijd niet wegebben, maar juist

Lees verder op pagina 18

in sterkte toenemen. Zes maanden na programmadeelname staan de kinderen nóg sterker in hun schoenen. Ook op de zeer lange termijn kunnen er positieve effecten van deelname aan natuurprogramma's optreden. Recent onderzoek laat volgens Van den Berg en De Hek namelijk zien dat er verbanden bestaan tussen jeugdervaringen in de natuur en de houding en het gedrag ten aanzien van het milieu op latere leeftijd. Deze verbanden waren het sterkst voor spontane ervaringen in de wat wildere, ongestructureerde natuur. Natuurervaringen met een verplichtend, educatief karakter hadden geen voorspellende waarde voor het milieubewustzijn. Natuurprogramma's waarbij het accent ligt op beleving en kinderen veel vrijheid krijgen om zelf op ontdekkings-tocht te gaan, zullen naar verwachting op de lange termijn de meeste effecten sorteren.

werknemers zich op de Haarlemmermeerse natuur stortte en veel werk verzette. Een prettig bijeffect van deze actie was dat het de eerste 1000 boompjes opleverde voor de Boomweggeef actie (van 5000 boompjes) op de jaarlijkse Boomplantdag van 21 maart 2010.

Resultaten

Inmiddels meet het ingerichte areaal ongeveer 18 ha. Het doel is om jaarlijks het aantal deelnemers en de aan te pakken oppervlakte te verdubbelen. Dit is tot op heden gelukt. In 2008 werd er met 380 vrijwilligers (mandagen) aan 2,5 ha gewerkt. Voor de inrichting van de projecten van 2009 en 2010 zijn (tot 1 juli) reeds 1.500 mandagen geïnvesteerd in 13,5 ha. Ook lukt het om jaarrond het beheer bij te houden van alle tot dusver gerealiseerde gebieden.

Naast meer natuur en meer verbindingen tussen natuurgebieden, is het de bedoeling dat de natuur een grotere biodiversiteit kent, goed toegankelijk is en aansluit bij de beleving van mensen.

Samenwerking met overheden

Behalve met vrijwilligers en de organisaties die als intermediair fungeren, werkt het initiatief samen met beheerders, bestuurders, beleidsmedewerkers en gebiedseigenaren van het openbaar groen en recreatieterreinen in de gemeente. Ten behoeve van de planning, de voorbereidende grondwerkzaamheden en de afstemming van het vervolgbeheer wordt bijvoorbeeld samengewerkt met grondeigenaren en beheerders zoals de gemeente, Mainport en Groen en het Recreatieschap Spaarnwoude. Voor de financiering en uitvoering wordt veel samengewerkt met het gebiedsmanagement van de gemeente Haarlemmermeer (zie pagina 24). Voor de activiteiten tijdens de natuurwerkdagen van 2007 tot 2009 (drie projecten van in totaal 3 ha) is bijvoorbeeld intensief overlegd met de gebiedsmanager van de wijken Floriande en Overbos. De gebiedsmanager zorgde voor de verbinding en communicatie tussen betrokken partijen en regelde gedeeltelijk de financiering. En voor de realisering van het natuurspeelbos Robin Hood in 2010 is bijvoorbeeld intensief samengewerkt met de gebiedsmanager van de wijk Bornholm.

Natuurspeelbos Robin Hood

Het Robin Hood natuurspeelbos is een samenwerking tussen basisschool De Bikube, de gebiedsmanager van Bornholm, de wijkraad, de poldercoloog en Franke van der Laan van De Heimanshof. Voor dit natuurspeelbos is geld gekregen uit het WMO Innovatiefonds van de gemeente. Het project maakt deel uit van het leefbaarder maken van de wijk. Een eenvormig bosplantsoen is ecologisch verbeterd en van natuurspeelmogelijkheden voorzien. De inbreng van De Heimanshof in dit project bestaat uit het

Het initiatief vanuit De Heimanshof richt zich niet alleen op vrijwilligers, maar ook op de institutionele omgeving: de gemeente, de provincie, het ministerie van LNV, het recreatieschap Spaarnwoude en Landschap Noord-Holland. Het aangaan van allianties, in verschillende vormen en intensiteit, is net als bij andere burgerinitiatieven een belangrijk onderdeel van de strategie van het initiatief. Vanwege de (lokale) maatschappelijke doelen van burgerinitiatieven, maar ook vanwege ambities en afhankelijkheden zijn organisaties en partijen in de omgeving van een burgerinitiatief een belangrijke factor. Uit eerder onderzoek naar burgerinitiatieven (Van Dam, Salverda en During, 2010) is gebleken dat het voor veel initiatieven noodzakelijk is om goed contact te hebben met overheden, al is het maar dat de gemeente op de hoogte is van hun doen en laten. Daarnaast kan het van belang zijn voor een bijdrage aan de financiering van de activiteiten. Maar meestal gaat het om een constructieve samenwerking.

Lees verder op pagina 22

De samenwerking tussen burgerinitiatieven en andere partijen blijkt echter niet altijd gemakkelijk te zijn. Er is altijd wel een moeilijk moment of wederzijdse frustratie. Daar zijn diverse redenen voor die te maken hebben met verschil in verantwoordelijkheid, houding, werkwijze en focus. Een organisatie als een gemeente heeft bijvoorbeeld te maken met aspecten als verantwoording afleggen, afrekenbaarheid, controle, democratische legitimiteit, etc. De cultuur van een burgerinitiatief is veel losser en informeler. Voor de initiatiefnemers is het ook veelal persoonlijker en ligt het doel dichterbij idealen en emoties dan voor betrokkenen vanuit overheden of andere organisaties. Dit uit zich bijvoorbeeld in veel energie en bevlogenheid bij burgerinitiatieven, maar ook in vasthoudendheid, hetgeen door de omgeving wel eens als lastig en irritant wordt ervaren. Ook is er soms verschil in focus, doelende op daadkracht op de korte termijn bij burgerinitiatieven versus draagkracht en continuïteit op de lange termijn bij overheden.

In dit licht is het goed te begrijpen dat ook de samenwerking tussen het burgerinitiatief vanuit De Heimanshof, de gemeente en andere organisaties soms moeizaam is. Succesvolle burgerinitiatieven zijn vaak goed in staat om een brug te slaan tussen de verschillende werelden. Voorbeelden om meer vertrouwen tussen de werelden

Lees verder op pagina 24

inrichten van 60% van het bos als stinzenbos (30.000 bollen) met snipperpaden, en 40% als speelterrein (met snippers). Beiden gescheiden door een stammenwal van (uiteindelijk) 60 m, 1 meter hoog en 1 meter breed. Er ligt nu 15 tot 20 meter. Verder zijn in het gazon 12.000 narcissen geplant. Er is een varentuin ingericht, er zijn bomen geplant en er is hulp gegeven bij de inrichting van pompoen- en bloemencomposthoppen en een schooltuin.

Om de activiteiten af te stemmen op het gemeentelijke natuurbeleid is er samenwerking met de polderecoloog van de gemeente, die sinds 2007 werkzaam is bij de afdeling Planvorming. Het is van belang dat de natuurontwikkeling van het burgerinitiatief wordt afgestemd met wat de gemeente voor ogen heeft. Daarom wordt ook intensief met de polderecoloog overlegd en samengewerkt ten aanzien van bijvoorbeeld het inzaaien van de bloemrijke akkerranden, het planten van de vele bloembollen, het aanleggen van de educatieve wandelpaden en het plaatsen van insectenhôtels. Het burgerinitiatief wil ook natuureilanden met elkaar verbinden met natuurstroken, om uiteindelijk een Gemeentelijke Ecologische Hoofdstructuur te creëren. Aangezien er momenteel geen vigerend natuurbeleid is (de groenstructuurplannen zijn in 2002 afgelopen en niet opgevolgd), is de polderecoloog in het kader van de Structuurvisie 2040 bezig met beleid voor ecologische verbindingzones, biodiversiteit en draagvlak. Voor het natuurbeleid voor Hoofddorp heeft de polderecoloog ook overleg met Franke van der Laan.

Gebiedsmanagement in Haarlemmermeer

Sinds 2006 kent de gemeente Haarlemmermeer 'gebiedsmanagement'. Dit is ontstaan vanuit de behoefte van burgers én overheid om de onderlinge relatie te verbeteren. Dit is volgens de gemeente voor de toekomst van de Haarlemmermeer noodzakelijk om een gemeente te kunnen zijn waar haar inwoners het in sociaal-maatschappelijke, economische en ruimtelijke zin 'goed hebben'. Gebiedsmanagement is de opvolging van het gebiedsgericht werken in de gemeente dat er steeds op gericht was om de verbinding tussen 'binnen' en 'buiten' en 'politiek' en 'burgers' te vergroten.

te realiseren zijn professionaliseren, institutionaliseren en formaliseren. Dit doen veel burgerinitiatieven in bepaalde mate dan ook, alleen moeten ze hier niet te ver in gaan want dat is de dood in de pot voor het initiatief. Het gaat namelijk ten koste van de energie, bevologenheid, doelgerichtheid, daadkracht en ondernemingszin van het burgerinitiatief. Voorbeelden van meer informele manieren waarop burgerinitiatieven een betere vertrouwensrelatie met overheden proberen op te bouwen, zijn gezamenlijk dingen doen en resultaten delen en gezamenlijk vieren. Het aangaan en onderhouden van informele relaties met personen binnen overheden blijkt erg van belang.

Vertrouwen speelt een sleutelrol in de relatie tussen een burgerinitiatief en andere organisaties. Vertrouwen is een gevoelskwestie en veelal gebaseerd op de inschatting dat iets zich positief ontwikkelt. We vertrouwen mensen eerder als we de ander beter begrijpen of dingen herkennen. Vertrouwen kan opgebouwd worden door zich te openen, bijvoorbeeld door met elkaar te praten, dingen samen te doen en informatie te delen (Giddens, 1984; McAllister, 1985).

Net als bij andere burgerinitiatieven is het bij het burgerinitiatief vanuit De Heimanshof dus goed als de verschillende betrokken partijen investeren in een goede onderlinge relatie.

Enkele rollen van een gebiedsmanager:

- De gebiedsmanager denkt mee over de vraag hoe met gebiedspartners (ketenpartners, burgers, bedrijven en instellingen), door specifiek en lokaal te handelen, de sociaal-maatschappelijke, economische en fysieke cohesie in het gebied integraal kan worden vergroot.
- De gebiedsmanager initieert en onderhoudt contacten met (georganiseerde) inwoners en het maatschappelijk veld en zorgt voor de coördinatie van gebiedsgerichte activiteiten vanuit de gemeente.
- De gebiedsmanager kan, waar directe communicatie faalt, bij vragen en meldingen fungeren als spil tussen burgers en organisaties.

De gemeente Haarlemmermeer en andere overheden en organisaties geven financiële ondersteuning aan veel activiteiten van het burgerinitiatief De Heimanshof. Voor de gemeente komt de financiële ondersteuning bijvoorbeeld uit wijkbudgetten, het fonds Wijken en kernen, Rayonbeheer en het WMO Innovatiefonds. Voor de projecten uit 2009 en 2010 is bijvoorbeeld uit het WMO Innovatiefonds, wijkbudgetten en door het Recreatieschap Spaarnwoude 45.000 euro beschikbaar gesteld voor bollen, bomen, zaad e.d.

Het burgerinitiatief is momenteel samen met de gemeente aan het onderzoeken of en hoe op structurele wijze de activiteiten financieel kunnen worden ondersteund. Dat is nodig om vaste medewerkers (zzp-ers) te kunnen betalen om het groeiende aantal vrijwilligers te kunnen begeleiden en het initiatief minder van één persoon afhankelijk te maken. In dat verband is het interessant dat niet alleen het Ministerie van LNV en de gemeente het burgerinitiatief ondersteunen. Deze instellingen zijn samen met het Recreatieschap Spaarnwoude, Mainport en Groen en onder leiding van de provincie Noord-Holland overeengekomen een driejarig experiment te financieren om onderzoek te doen naar de waarden van de vrijwilligersaanpak voor ecologie, recreatie en burgerbetrokkenheid. Een extra aanleiding hiervoor is dat deze vrijwilligersaanpak haalbaar lijkt tegen gelijke of lagere inrichtings- en beheerskosten.

Een inspirerend voorbeeld

Het burgerinitiatief vanuit De Heimanshof draagt bij aan een mooie, leefbare en duurzame Haarlemmermeer. Het initiatief kan - zeker in tijden van bezuiniging - zorgen voor extra mankracht voor het realiseren van openbare groenvoorzieningen, voor meer ecologische variatie en kwaliteit van het openbaar groen, voor betere aansluiting bij de wensen en beleving van burgers en dus voor meer draagvlak en betere zorg voor het aanwezige openbare groen. Meer betrokkenheid van burgers bij hun groene leefomgeving draagt uiteindelijk bij aan gedragsverandering voor een duurzame samenleving. Maar er zijn meer dan alleen resultaten ten aanzien van natuur en milieu. Het draagt ook bij aan de identiteit van en trots op de (groene) leefomgeving. Bovendien draagt het bij aan het welzijn en gezondheid van mensen vanwege de positieve effecten op sociale cohesie, sociale integratie en de persoonlijke ontwikkeling en gevoel van zingeving van kinderen en volwassenen. De aanpak van het burgerinitiatief kan een inspirerend voorbeeld zijn voor andere heemtuinen, burgers, gemeenten en natuur- en landschapsorganisaties die met (veel) vrijwilligers meer, mooier of gevarieerder openbaar groen willen realiseren. Het lukt het initiatief namelijk vrij gemakkelijk om grote aantallen vrijwilligers en overheden actief bij natuur te betrekken. Dat komt onder meer doordat de verschillende stappen uit het stappenplan elkaar versterken en doordat de aanpak voor veel mensen aantrekkelijk en stimulerend is om actief mee te doen. De samenwerking tussen het burgerinitiatief en de gemeente kan tot slot bijdragen aan een betere onderlinge relatie. Het kan de afstand tussen burger en politiek verkleinen, precies de uitdaging waar veel gemeenten voor staan.

In onze samenleving nemen eigen verantwoordelijkheid en actief burgerschap een steeds belangrijker rol in. In de praktijk zijn veel voorbeelden van burgerinitiatieven waarneembaar (o.a. Salverda en Van Dam, 2008) en ook maatschappelijk en bestuurlijk wordt de kracht en meerwaarde van burgerinitiatieven steeds breder erkend. Dit laatste blijkt bijvoorbeeld uit de verankering van actief burgerschap in verkiezingsprogramma's en beleidsnota's. Burgerinitiatieven worden o.a. gezien als vertolker van maatschappelijke signalen en als aanvulling c.q. correctie van bestuurlijke systemen en van de markt. Anderen roemen het potentieel aan maatschappelijke creativiteit en tijd dat vrijkomt voor maatschappelijke vraagstukken en de kwaliteit, het maatwerk en de efficiëntie die burgerinitiatieven kunnen opleveren (Van der Heijden et al, in voorbereiding). Het omgaan met burgerinitiatieven is echter nog in volle ontwikkeling. Bij deze zoektocht kunnen de ervaringen van het burgerinitiatief vanuit De Heimanshof, de gemeente Haarlemmermeer en andere lokale organisaties inspirerend en behulpzaam zijn.

Gebruikte literatuur

- Bandura, A. (1962). Social learning through imitation. In: M. Jones (Ed.), *Nebraska symposium on motivation* (pp. 211-269). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Berg, A. van den en E. de Hek (2009). *Groene kansen voor de jeugd. Stand van zaken onderzoek jeugd, natuur, gezondheid*. Wageningen, Alterra/Zinenco.
- Bosch, F.J.P. van den en L.B.M. Heutinck (2010). *Notitie Raakvlakken zorg en groen. Hoe natuur- en landschap(sbeleid) kan bijdragen aan het realiseren van doelen op het gebied van zorg en werk*. Alterra-rapport 2035, Wageningen: Alterra.
- Dam, R.I. van, R. During en I.E. Salverda (2008). *Trends en Theorieën over Betrokkenheid van Burgers. Quick Scan ten behoeve van de Agenda Landschap*. Burgers en Landschap deel 2. Wageningen: Alterra.
- Dam, R.I. van, I.E. Salverda en R. During (2010). *Strategieën van burgerinitiatieven*. Burgers en Landschap deel 3. Wageningen: Alterra.
- Dekker, P. en M. Hooghe (2003). De burger-nachtwaker, naar een informalisering van de politieke participatie van de Nederlandse en Vlaamse bevolking. In: *Sociologische Gids* 50 (2): 156-202.
- Floor, L. en I.E. Salverda (2006). *Zelforganisatie in het landelijk gebied. Signalen uit de praktijk*. Wageningen: Wageningen UR.
- Gemeente Haarlemmermeer (2010). *Notitie Gebiedsgericht werken in de Haarlemmermeer*.
- Gezondheidsraad & RMNO (2004). *Natuur en gezondheid; Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Deel 1: Verkenning van de stand der wetenschap. Den Haag, Gezondheidsraad.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of Society: outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.

- Heijden, J. van der, R. van Dam, R. van Noordwijk, I. Salverda, I. van Zanten (in voorbereiding). *Doe-het-zelf-democratie*.
- Hunziker, M., M. Buchecker en T. Hartig (2007). Space and place - Two aspects of the human-landscape relation. In: F. Kienast, S. Ghosh en O. Wildi (eds.). *A changing world. Challenges for landscape research*. Landscape series Springer.
- Manzo, L.C. (2005). For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning. In: *Journal of Environmental Psychology* 25 (1): 67-86. Elsevier Ltd.
- McAllister, D. (1985). Affect- and cognition based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. In: *Academy of Management Journal* 38 (1): 24-59.
- Prohansky, H.M., A.K. Fabian en R. Kaminoff (1983). Place-identity. In: *Journal of Environmental Psychology* 3: 57-83.
- Rotter, J.B. (1945). *Social Learning and Clinical Psychology*. Prentice-Hall.
- Salverda, I.E. en R.I. van Dam (2008). *Voorbeelden van Burgerparticipatie en Maatschappelijk Initiatief. Quick Scan ten behoeve van de Agenda Landschap*. Burgers en Landschap deel 1. Wageningen: Alterra.
- Steyaert, J., J. Bodd en L. Linders (2005). *Actief Burgerschap. Het betere trek- en duwwerk rondom publieke dienstverlening*. Eindhoven: Fontys Hogeschool Sociale Studies.
- Vreke J., J.L. Donders, F. Langers, I.E. Salverda en F.R. Veeneklaas (2006). *Potenties van groen!* Alterra-rapport 1356. Wageningen, Alterra.
- Vreke, J., I.E. Salverda en F. Langers (2010). *Niet bij rood alleen. Buurtgroen en sociale cohesie*. Wageningen: Alterra.
- Williams, D.R. en S.I. Stewart (1998). Sense of place: an elusive concept that is finding a home in ecosystem management. In: *Journal of Forestry* 96(5): 18-23.

www.deheimanshof.nl
www.haarlemmermeer.nl
www.nmch.nl